

УДК 378.046.4:57(477.43) «1940/1950»

DOI: 10.35619/pse.vi3.54

Соловей Микола

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту і освітніх технологій
Хмельницького обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти ім. Анатолія Назаренка,
м. Хмельницький, Україна
ORCID: 0000-0001-5520-7111
e-mail: nikolosolovey@gmail.com

**ДІЯЛЬНІСТЬ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО (З 1954 р.
ХМЕЛЬНИЦЬКОГО) ОБЛАСНОГО ІНСТИТУТУ УДОСКОНАЛЕННЯ
КВАЛІФІКАЦІЙ ВЧИТЕЛІВ З ПЕРЕБУДОВИ ВИКЛАДАННЯ БІОЛОГІЇ
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 40-х – ПОЧАТКУ 50-х рр. XX ст.**

Анотація. У статті на підставі аналізу архівних документів розкриваються основні напрями організаційно-методичної роботи Інституту удосконалення кваліфікації вчителів з перебудови викладання біології відповідно до рішення ВАСГНІЛ (серпень 1948 р.). Розпочалась активна діяльність зі змін у викладанні природознавства і біології, а відтак і навчальних програм, підручників, підготовки й удосконалення кваліфікації вчителів. Кам'янець-Подільським інститутом удосконалення кваліфікації вчителів були проведені наради з завідувачами педагогічними кабінетами, директорами шкіл, а також семінари вчителів природознавства і біології початкових, семирічних і середніх шкіл. Надалі співробітники Інституту систематично надавали консультації, допомагали коригувати програми, розробляли методичні рекомендації і вказівки для кушових методичних об'єднань предметних комісії вчителів біології. Впроваджували зміни у викладання природознавства і біології. З цією метою використовувались традиційні форми роботи (наради, семінари, методичні об'єднання), газета «Радянське Поділля», інші засоби масової інформації, педагогічні та сільськогосподарські виставки.

Ключові слова: інститут удосконалення кваліфікації вчителів, сесія ВАСГНІЛ, «вейсманізм-морганізм», «мічурінська біологія», шкільні земельні ділянки, педагогічний досвід, педагогічна виставка.

Постановка проблеми. В Україні триває реформа загальної середньої освіти, змінюються Державні стандарти освіти, зміст і форми професійного розвитку педагогічних працівників і, відповідно, у цьому контексті роль інститутів післядипломної педагогічної освіти. Тому науковий інтерес складає діяльність цих закладів освіти як з погляду збереження набутих результатів, так і визначення перспектив їх розвитку. Водночас об'єктом (предметом) історико-педагогічного дискурсу можуть стати аналіз цього феномену освіти в Україні загалом, так і його регіональні особливості та певних напрямів роботи зокрема. Один із них пов'язаний з перебудовою викладання біології у другій половині 40-

х рр. XX ст., що дав поштовх до системних змін у змісті навчальних програм, методичній роботі і підготовці та підвищенні кваліфікації педагогічних працівників. Акцентовано увагу саме на характеристиці цих процесів як результату аналізу тих реалій, що відзеркалювали сутнісні виміри діючих наукових і освітніх парадигм, навчальних і виховних канонів, що були притаманні певному історичному періоду. Тим паче, таке складне явище, як процес визначення сутності і змістових конструктів досліджуваного феномена в історико-педагогічній інтерпретації з позиції лише однієї науки чи на основі розгляду однієї внутрішньо політичної, філософсько-культурологічної, соціально-педагогічної або ж психолого-педагогічної парадигми, практично є не реальним і призводить до не правильних висновків.

Аналіз останніх досліджень із проблеми. Серед сучасних науково-педагогічних досліджень цінними для нас є ті роботи, в яких науковці розглядають особливості розвитку шкільної біологічної освіти (О. Мегем, Т. Коршевніук) та спеціальні дослідження з історії біології (В. Гармасар, О. Романець), а також наукові розробки з історії післядипломної педагогічної освіти (І. Жорова) та інші.

Раніше [26] ми окреслили основні змістовні лінії організаційно-методичної діяльності інституту щодо професійного розвитку педагогічних працівників у другій половині 40-х років. Водночас окремі напрями роботи потребують більш детального дослідження як у загальному контексті розвитку освіти і педагогічної думки, так і в їх регіональному виявленні у змісті діяльності інститутів УКВ. Серед них і проблеми, пов'язані з перебудовою біологічної освіти.

Основною джерельною базою дослідження були документи Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) [23], Державного архіву Хмельницької області (ДАХМО) [4; 5; 12; 13; 14; 27], матеріали місцевих засобів масової інформації. До уваги бралися звіти облвиконкому, обласного відділу народної освіти, інституту удосконалення кваліфікації вчителів, інші документи і матеріали місцевої періодики, які містять маловідомі факти діяльності інституту щодо методичного супроводу шкільної біологічної освіти і фахового зростання вчителів того періоду.

Мета статті – конкретному емпіричному матеріалі осмислити й схарактеризувати організаційно-методичну роботу інституту щодо перебудови викладання природознавства й біології у контексті фактологічного і змістовного виявлення у другій половині 40-х – початку 50-х рр. XX ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рішення (серпень 1948 року) Всесоюзної академії сільськогосподарських наук імені В. І. Леніна (ВАСГНІЛ) було ключовою подією, яка спонукала до активної діяльності з перебудови викладання природознавства і біології, а відтак і до змін контенту удосконалення кваліфікації відповідної категорії вчителів. У такому контексті поява тих чи інших ідей, підходів і навіть цілісних освітніх концепцій пов'язана, насамперед,

з рівнем розвитку тогочасного суспільства, його політичними, соціально-економічними основами, а тому має беззаперечно характеризуватись у їх єдності і нерозривному зв'язку, оскільки розгляд будь-якого з явищ у відриві чи нехтуванні ними призводить до суто суб'єктивних і не завжди правильних висновків.

В Україні, як відзначає В. Гармасар [8], в кінці серпня 1948 року відбулась Республіканська нарада працівників біологічних, сільськогосподарських і медичних наук, а також біологів, які віднесли себе до «практиків-мічурінців». Було засуджено «...вплив буржуазної науки на вітчизняну», «...виявлено біологів», які займали «...не наукові позиції», названо їх «вейсманістами-морганістами»; у школах і вузах заборонено викладання генетики.

Матеріали сесії активно поширювались через партійні засоби масової інформації, що сприяло широкому обговоренню проблеми, переведення її в стан важливих політичних завдань освіти і державного будівництва. Приміром, в одному з номерів обласної партійної газети «Радянське Поділля» було передруковано статтю з газети «Правда» (орган ЦК ВКП(б)) «Вище прапор передової мічурінської біологічної науки» [6]. Акцентувалась увага на тому, що у біології існує «...два напрями: прогресивний, матеріалістичний – мічурінський, названий ім'ям його засновника – великого перетворювача природи, радянського природознавця І. В. Мічуріна, і реакційний, ідеалістичний – вейсманістський (менделівсько-морганівський) – засновниками якого є буржуазні біологи Вейсман, Мендель, Морган» [6].

У серпні місяці цього року, у цій же газеті започатковано рубрику «Передову біологічну науку – в маси» [22], де у кількох номерах поспіль вміщено біографії І. Мічуріна, Т. Лисенка, К. Тімірязєва, В. Докучаєва, започатковано інформації про послідовників мічурінського вчення, зокрема, М. Яворського, завідуючого хатою-лабораторією колгоспу ім.1 Травня, одного із районів на Хмельниччині. Власне, усе вказувало на масову пропаганду «мічурінської біології», яка з часом була визнана псевдонаукою і до І. Мічуріна мала опосередковане відношення.

Зокрема, О. Романець називає це «новим етапом» у розвитку біології, яка розвивається на методологічній основі, сутність якої криється у працях «...геніальних мислителів людства – Маркса, Енгельса, Леніна, Сталіна» [25, с. 61], які не мали жодного відношення до розвитку наукової біології.

Такий підхід відкинув біологічну науку на десятиліття назад, що позначилось на розвитку «... генетики, молекулярної біології, фізіології, мікробіології ..., її практичних галузей: психології і медицини» [25, с. 62].

В освіті, як підкреслює Т. Коршевніук, складається своєрідна монополія (ідеологічна) на біологію, схвалюються «єдино правильні наукові лінії», які за межами СРСР визнавалися хибними, проте активно підтримувалися радянським партійно-державним апаратом. До таких стратегічних («єдино правильних...»)

напрямів належали ідеї щодо заперечення спадковості, хромосомної теорії (основи пояснення спадковості); визнання виключної ролі середовища і умов життя організмів, успадкуванні ними нових ознак і властивостей, їх посилення в ряді поколінь, тощо. У концепті «нової біології» спростовували клітинну теорію і вважали, що носієм життєвих властивостей є не клітина, а неоформлена «жива речовина», яка породжує різноманітні клітини і таке інше [16, с. 39].

Узагальнюючи, зауважимо, що мета шкільної біологічної освіти переорієнтовувалась на формування міцних знань з основ «мічурінської біології» на основі вчення Т. Лисенка, заперечення законів Г. Менделя, що знайшло відображення у навчальних програмах і змісті підручників. Цим, власне, як зазначає О. Мегем, було започатковано період розвитку біологічної освіти, де суттєво проявлялись її командно-адміністративний, ідеологічний вплив (натиск) на вчителів і практична, переважно агробіологічна спрямованість. У шкільних навчальних програмах збільшена кількість практичних робіт на навчально-дослідній ділянці, визначенні дослідницьких завдань для виконання влітку, розширенні змісту сільськогосподарського матеріалу за рахунок скорочення біологічних і спеціальних понять із систематики з цитології та генетики, про обмін речовин та енергії з курсу «Основи дарвінізму» (IX кл.) і таке інше [19, с.7].

Учителі були зобов'язані опанувати понятійний апарат нової біології, привести методику викладання предмету відповідно до ідей і рішень сесії ВАСГНІЛ. Все, що стосувалось понять, термінів класичної генетики – забути і зосередитись на звільненні викладання предмету від елементів «менделізму і вейсманізму», від «антинаукових реакційних теорій» і, як відзначалось в одній зі статей у місцевій пресі того часу, «...перебудувати викладання відповідно до вимог передової радянської біологічної науки» [7].

Також тут наголошувалося, що учитель, який «...не застосовує у роботі з дітьми активних методів викладання, безпосередніх стосунків з полем, лісом, живою природою» займає неправильну позицію, а отже «...не виконує тих великих обов'язків, які покладають на нього партія і уряд» [7].

Дослідження архівних документів, матеріалів періодичних видань і наукових праць того часу вказує на те, що державний апарат управління освітою працював у цьому напрямі оперативно. Що вказує, на нашу думку, на те, що подібні зміни прогнозувалися і заздалегідь планувалися варіанти виконання рішень. 31.08.1948 р. (відразу після сесії) у відділі освіти, районні педагогічні кабінети, Інститутом удосконалення кваліфікації вчителів надіслано заходи щодо реалізації рішень ВАСГНІЛ у школах області [14, с. 35].

Інститут УКВ спрямовував роботу на перепідготовку вчителя до викладання природознавства і біології, удосконалення його ідейно-політичної і професійної підготовки відповідно до змісту наукових і партійно-ідеологічних парадигм біологічної науки того часу. Насамперед ідеї «нової біології» були

відображені у змісті курсів підвищення кваліфікації, на семінарах, нарадах вчителів, керівників, виступах перед громадськістю, в розробка методичних рекомендацій з тих чи інших проблем, координації роботи районних педагогічних кабінетів, методичних об'єднань, тощо. У доповідній записці Інституту УКВ на адресу Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У відзначалося що на «...серпневих конференціях, нарадах ... в усіх районах були прочитані доповіді про перемогу мічурінської біології..., проведено по два семінари відповідно до Мічурінського вчення і про зв'язок викладання з практикою соціалістичного сільського господарства» [5, арк.10, 11].

Одним з перших був дводенний семінар вчителів біології 5-10 класів (у його роботі брали участь 40 вчителів з різних районів області), усі інспектори райвно та облвно [12, арк.11, 12].

Під час семінару розглянули питання щодо «... перемоги наукової теорії Мічуріна в сучасній біології» і з таких же позицій проаналізовано підручники та навчальні програми з біології, проведено відкриті уроки, тощо. Окремо з учителями 4-х класів (40 вчителів) опрацьовано тему: «Перемога наукової теорії І. Мічуріна в сучасній біології і завдання вчителів початкових класів», розглянуто питання про удосконалення викладання природознавства, а також поставлено завдання районним педагогічним кабінетам провести одноденні семінари вчителів 4-х класів за такою ж тематикою, що і в області. Тематика семінарів вибудовувалася у контексті ідейно-політичних тенденцій перебудови біологічної освіти і спрямовувалася на те, щоб «...звільнити викладання біології від схоластики і формалізму» та орієнтуватися на «...зближення викладання біології з передовою агротехнікою, з життям колгоспного села»..., «...виховувати матеріалістичний світогляд, почуття нового, розвивати допитливість, ініціативу, впевненість у досягненні мети» [7].

Ідеї перебудови викладання природознавства і біології знайшли відображення і у масових методичних заходах, як, наприклад, «День учителя» [12, арк.15, 16], що у звітному 1948 р. був присвячений підсумкам сесії ВАСГНІЛ.

У січні 1949 р. Інститут удосконалення вчителів довів до педагогічних кабінетів орієнтовну тематику засідань методичних об'єднань, розроблену Українським науково-дослідним інститутом педагогіки [4, арк.17]. Пропонувалося опрацювати нові програми, зміст і методи роботи на пришкольніх ділянках з класом (урок, практична робота, екскурсія), вивчити біографії Р. Вільямса, Т. Лисенка, І. Мічуріна, К. Тімірязєва, а також «...вчених, які розвивали мічурінський метод у тваринництві» [4, арк.17].

Цим листом Інститут педагогіки спрямовував учителів біології на удосконалення роботи на пришкольній ділянці, проведенні практикумів з городництва, садівництва. Багато уваги приділяли вивченню і визначенню рослин, тварин, корисних копалин, ґрунтів рідного краю. Вносилися зміни у

плани курсів підвищення кваліфікації вчителів, які проводилися за єдиною системою і програмами, затвердженими Міністерством освіти УРСР [13, арк 7, 9].

На курсах, як правило, читали лекції з основ марксизму-ленінізму, поточних проблем політичного життя і фахових тем шкільної програми. Наприклад, на початок 1948/1949 навчального року для вчителів I-IV класів, які підвищували кваліфікацію, було розроблено план оглядових лекцій з природознавства, відповідно до розділів навчальної програми відображали питання щодо сезонних явищ в природі, біології рослин і тварин, анатомії і фізіології людини, надр, ґрунтів, повітря і води. Акцентувалася увага на системі поглядів академіка В. Вільямса про родючість ґрунтів, на досягненнях радянської агробіології, агротехніки, на дотриманні міжпредметних зв'язків, на прикладі теми «Вода і повітря» [5, арк. 33, 34].

Кабінет біології Інституту систематично складав і надсилав у районні педагогічні кабінети рекомендації з вивчення природознавства і біології для подальшого опрацювання з учителями під час засідання методичних об'єднань чи предметних комісій. Методичні рекомендації з вивчення предмету розробляли на кожне півріччя. Змістовно вони повторювались і загалом відповідали концепції біологічної освіти того часу. Наприклад, на перше півріччя 1949/1950 навчального року [4, арк.15-16] були запропоновані теми, в яких переважав агробіологічний підхід до визначення змісту методики викладання природознавства і біології. Знову пропонувалося розглянути теорію стадійного розвитку Т. Лисенка, вчення В. Вільямса про травопільну систему землеробства «... Розвиток тваринництва у світлі біологічної науки», а також вчення І. Павлова про вищу нервову діяльність. У тематиці простежувався певний революційно-пафосний, ідеологічний підхід. Тому біографію К. Тімірязєва слід було вивчати не як ученого – біолога, природознавця, а людини, яка є (СМ – мовою оригіналу): «...великий руский учений, революционер-демократ». У темі «...Розвиток тваринництва в СРСР у світлі біологічної науки» (після слів «...биологической науки» написано від руки: «...Мичуринской»). Цим підкреслюємо, що тут і далі, насамперед, витримувався ідеологічний контент перебудови викладання природознавства і біології, сутність якого ми описали вище. У тематиці семінарів, методичних об'єднань і предметних комісій передбачалось ознайомлення вчителів зі станом біологічної науки, біографіями «...І. Мічуріна – великого біолога сучасності», «К. Тімірязєва – засновника російської наукової біології» (*тепер вже не революціонера-демократа*), «Т. Лисенка – великого представника радянської мічурінської науки», з поняттями про гібридизацію, стадійний розвиток рослин, внутрішньовидову боротьбу, мічурінськими методами роботи, тощо [5, арк 5, 6, 7,]. Одночасно до тематики додавався список літератури з журналів: «Агробіологія», «Ґрунтознавство», «Знання-сила», «Наука і життя», «Природознавство в школі».

Систематично проводилась робота з коригування навчальних планів і програм. Наприклад, у методичних рекомендаціях щодо викладання біології у 1949/1950 навчальному році [4, арк. 41-48] під час викладання ботаніки у темі «Насіння» рекомендувалось: «...практичний матеріал пов'язати з практикою соціалістичного сільського господарства», під час вивчення теми «Корінь» ознайомити учнів «...як керує людина ґрунтом для підвищення його родючості..., також з роботами В. Вільямса і В. Докучаєва про зміну ґрунту у зв'язку зі зміною рослинності...», «...вивчати ґрунт і управління ґрунтом... безпосередньо на пришкільній ділянці...» і таке інше.

У курсі зоології необхідно було обґрунтувати єдність тваринного світу та середовища, довести що «... знання повинні бути знаряддям для перетворення природи. У кожному розділі підкреслити, який вплив має людина на природу. Зазначити, що вчення Мічуріна здійснило переворот не лише у ботаніці, а й зоології» (С. М. – дивно, але І. Мічурін ніколи не переймався проблемами зоології і селекції тварин).

У процесі вивчення анатомії і фізіології людини учителів орієнтували на необхідності дати правильне поняття про різницю між рослинною і тваринною клітиною, ознайомити учнів з каріокінезом і «... дати **критику** (виділено нами – С.М.) хромосомної теорії спадковості», а також виправити основний недолік програми «Дарвінізму»: «... незадовільне висвітлення досягнень радянської мічурінської науки», викинути статтю про мінливість і її пояснення Дарвіном, зняти питання про внутрішньовидову боротьбу. Обов'язково подати «...критику поглядів Дарвіна на боротьбу за існування з позиції марксизму і сучасного дарвінізму». До розділу «Основні положення еволюційної теорії Ж-Б. Ламарка» додати інформацію про «...радянський творчий дарвінізм» [4, акр. 48]. Отже, як бачимо, і це підтверджує думку Т. Коршевнік [16] змістова частина навчальної програми орієнтувала вчителів на формування в учнів конкретних знань у галузі сільського господарства, у зв'язку з чим була наповнена зоотехнічним і агрономічним матеріалом; практична частина стосувалась переважно робіт на пришкільних навчально-дослідних ділянках, у пришкільних господарствах, колгоспах, радгоспах.

Подібні зміни вносилися і до підручників. Зокрема, у підручнику зоології початку 50-х років ХХ століття [21] з перших сторінок наголошується на понятті «..мічурінська біологія», її можливостях керувати змінами і «...науки про зміни природи тварин» [21, с. 4], у цьому контексті селекціонери тварин – це «..тваринники – мічурінці» (?!), а вчення І. Павлова «про вищу нервову діяльність лежить в основі виведення ...нових радянських (виявляється ??! – С.М.) порід свійських тварин» [21, с.223].

Взагалі «тваринний світ... країни повинен бути перетворений, збагачений, поліпшений», а вчення І. Мічуріна та І. Павлова «...дають дійові способи для

перетворення природи рослин і тварин, застосування їх на практиці забезпечене соціалістичним ладом нашої країни» [21, с.226].

У цей же час, як зазначають О. Мегем і Л. Кузьменко [19], Міністерство освіти УРСР у наказі від 30 жовтня 1948 року «Про стан і заходи поліпшення викладання біологічних наук у школах Української РСР» поставило завдання щодо удосконалення роботи на пришкільних ділянках, широке використання на уроках посібників, колекцій, гербаріїв, про проведення лабораторних робіт, ознайомлення учнів з досягненнями соціалістичного сільського господарства; в усіх школах розгорнути роботу гуртків юних натуралістів. Універсально для цього складались передумови ще у довоєнні роки через популяризацію позакласної роботи, що було закріплено у наказах і постановах Наркомату освіти УРСР [18, с. 4]. Зокрема, у наказі «Про підготовку школярів до Всесоюзної сільськогосподарської виставки в 1940 році»; у постановах: «Про пришкільні садибні ділянки» «Про організацію пришкільних дослідних ділянок і озеленення шкіл», «Про деякі міроприємства по підготовці учнів сільських шкіл до практичної діяльності», в яких вказувалося на необхідність домогтися створення у неповних середніх і середніх школах гуртків юних натуралістів та дослідників, а вчителям – посилити керівництво справою підготовки школярів до Всесоюзної сільськогосподарської виставки, рекомендувалося створити у всіх неповних середніх та середніх школах пришкільні ділянки і провести наради вчителів природничого циклу з питань організації пришкільних дослідних ділянок і озеленення шкіл. Йшлося також про запровадження обов'язкових для всіх учнів сільських шкіл практичних занять і екскурсій з біології, які мали б орієнтували на проведення лабораторних робіт у шкільному кабінеті, живому кутку, планових спостережень і роботи на пришкільних ділянках; виготовлення гербаріїв, ботанічних, зоологічних колекцій. Відповідно до постанови «Положення про зльоти юних натуралістів і дослідників УРСР 1940 р.» регламентувалась робота гуртків у галузі природознавства і сільського господарства.

У другій половині 40-х років XX століття розвиток зазначених напрямів позакласної роботи з біології і природознавства відновлювався. Постановою Ради Міністрів Української РСР було прийняте рішення «Про земельні ділянки при початкових семирічних і середніх школах». [23] Уряд дозволив виконкомам відводити початковим, семирічним і середнім школам у постійне землекористування для навчально-дослідних завдань ділянки землі, а також зобов'язував підприємства місцевої промисловості випускати огородній інвентар і продавати його школам. У такий спосіб складались передумови для реалізації ідей практичного спрямування у вивченні природознавства і біології, які були закладені у довоєнний період.

Інститутом УКВ систематично проводилась підготовка вчителів біології до роботи на навчально-дослідній ділянці. Для проведення навчальних занять

запрошували агрономів, кращих вчителів, працівників наукових установ. Наприклад, один із семінарів-практикумів було проведено на базі Кам'янець-Подільського ботанічного саду (присутні 50 вчителів біології семирічних і середніх шкіл) [14, арк. 8].

У роботі семінару брали активну участь керівники та співробітники ботанічного саду, які ознайомили вчителів з новітніми агрозаходами, «мічурінськими методами роботи», сформуливали практичні навички щодо планування та організації роботи на навчально-дослідній ділянці, оформленні її результатів, збирання і систематизації наочного матеріалу для кабінетів біології. Завдання полягало в тому, щоб зміст і результати цієї роботи відповідали не тільки вимогам програм, але й відображали досягнення «...соціалістичного сільськогосподарського виробництва», а дослідні ділянки при школах стали осередком поширення досягнень «...передової мічурінської біологічної науки серед колгоспного селянства».

У перебудові викладання природознавства і біології були й відповідні проблеми. На одній з обласних нарад [27] методист біології Інституту В. Глебова вказувала на недостатню кількість методичних розробок, підкреслювала, що вчителі (*мова оригіналу – С.М.*) «...должны быть сами знакомы с мичуринским учением о преобразовании природы, сочетать обучение учащихся с привитым практических навыков и с работой на пришкольном участке» [27, арк. 59], зверталась про допомогу в популяризації передового педагогічного досвіду тому, що «...учителя ни до кого так внимательно не прислушиваются, как к своему коллеге» [27, арк. 61], в різкій формі (спрацьовував партійний принцип критики і самокритики) заявляла, що «...научные сотрудники методики не терпят писать потому, что они оторваны от школы, имеют большой запас знаний, но не знают как эти знания преподавать учащимся» [27, арк. 69].

Для обміну досвідом Інститут використовував ресурс обласної газети «Радянське Поділля». Прикладом є матеріали, опубліковані під рубрикою «Радянська школа – провідник вчення Мічуріна-Вільямса-Лисенка» [24].

В одному з них В. Глебова відзначала, що в «...багатьох школах ...ясно бачать свої завдання, намагаються пов'язати викладання біології з природою, використовують досвід Героїв Соціалістичної праці... встигли багато зробити, щоб донести до учнів ідеї Мічуріна». Вчителі, учасники обговорення, ділилися досвідом про зв'язок вивчення біології з «...колгоспним виробництвом», методами ознайомлення учнів з досягненнями «...радянської передової агротехніки», роботою трудівників місцевого господарства (Н. Лемішко), про вирощування на пришкольній ділянці лікарських рослин (О. Ногайчук), про «...допомогу колгоспу у підвищенні врожайності у вирощуванні нових сортів культур», зв'язки з Київською агробіологічною станцією (В. Рахманюк).

В інших публікаціях автори розповідали: про успіхи в роботі на пришкольніх дослідних ділянках, про заняття гуртків юних натуралістів. про

участь школи в популяризації мічурінського вчення серед широких мас колгоспників, про підготовку для «...Батьківщини ... покоління сміливих перетворювачів природи» Е. Гедрич [9]; про юннатівський гурток Шепетівської середньої школи №1, який поставив за мету «...послідовне вивчення радянської біологічної науки, застосування її на практиці», О. Берестенко [2].

Учитель Ленковецької школи Грицівського району М. Кльоц [15] повідомляв як працюють «юні мічурінці... на пришкільній дослідній ділянці», як вони вивчають склад ґрунту, вносять мінеральні добрива, збирають і сіють різне насіння городніх і баштанових зернових культур, садять декоративні дерева.

Узагальнюючи роботу на пришкільних ділянках, В. Глебова [10] відзначала, що у багатьох школах вміло підібрано тематику дослідів, забезпечено безперервну роботу на ділянках і спостереження за культурами, які вирощуються протягом літа. У цьому ключі відзначала вчителів П. Деріновського, Ф. Бацуру, А. Музику та інших, де у навчальних закладах на пришкільних ділянках були закладені розсадники плодкових і декоративних дерев, проводились дослід з вегетативного розмноження однорічних і багаторічних рослин, акліматизації нових культур, а учні «...допомоглися рекордних урожаїв зернових і технічних культур».

Оцінюючи цей напрям педагогічної діяльності, вчитель біології Ф. Бацура зазначав, що «...праця на пришкільній ділянці сприяє активізації навчання, свідомому засвоєнню програмового матеріалу» [1, с. 46)].

А ще, писав він, у дітей в процесі роботи виховується любов до праці, до сільського господарства, до майбутньої професійної діяльності у сфері сільського господарства за умови, що дослідна робота добре спланована, проводиться відповідно до поставленої мети, доводиться до кінця та з потрібними узагальненнями і висновками.

Ідеї перебудови викладання біології знайшли відображення і в організації виставкової діяльності інституту. Починаючи з 1948 р., на обласній педагогічній виставці кілька стендів завжди були присвячені експонатам природничих наук [20].

Робота вчителів біології була відображена і на сільськогосподарських виставках. Наприклад, у павільйоні другої обласної сільськогосподарської виставки в м. Проскурів було відведено місце для експонатів робіт юних натуралістів шкіл області, де демонстрували «...снопики кукурудзи сорту «Міннесота», вирощені ученицею Чорноострівської середньої школи Галиною Присяжнюк, снопики пшениці сорту «Ерітросперум», якої (в переводі на гектар) виростив учень цієї ж школи Леонід Боярчук» [3] і цілий ряд інших зразків роботи учнів вказували на те, що в окремих школах області цій важливій справі віддають належну увагу.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, у другій половині 40-х початку 50-х рр. XX століття в системі освіти і підвищення кваліфікації

вчителів природознавства і біології загальноосвітніх шкіл відбуваються суттєві зміни, пов'язані з рішеннями Всесоюзної академії сільськогосподарських наук ім. В. І. Леніна (ВАСГНІЛ), що активно були підтримані тодішніми органами партійного та державного управління.

На основі аналізу роботи Кам'янець-Подільського обласного інституту удосконалення кваліфікації вчителів визначено вплив суспільно-політичних, соціально-економічних та ідеологічних чинників на формування змістовно-методичних тенденцій перебудови у викладанні природознавства і біології. Провідними напрямками стали: максимальна ідеологізація та політизація змісту шкільної біології; побудова навчального процесу на принципах марксизму-ленінізму, спрямування зусиль вчителя на боротьбу з генетикою («вейсманізмом-морганізмом»), тощо.

У цьому контексті активізувалася робота районних педагогічних кабінетів, методичних об'єднань, відбуваються зміни освітніх програм підвищення кваліфікації, тематика семінарів, нарад, інших методичних заходів Інституту УКВ. На курсах підвищення кваліфікації в інструктивно-методичних листах, у змісті методичних об'єднань, матеріалах, які стосувались роботи на пришкільних навчально-дослідних ділянках, постійно акцентувалася увага на запроваджені мічурінської біології, агробіологічної і агротехнічної.

З іншого боку, це вплинуло на розвиток практичної спрямованості шкільної біології: побудову освітнього процесу на основі дослідницького принципу у навчанні, активізації натуралістичної складової біології, дослідницькій роботі учнів на пришкільних ділянках і в природі, їх участі у виставковій діяльності з досягнень сільського господарства. На педагогічному олімпі України з'явилося чимало педагогічних працівників, які досягли успіхів у навчальній і дослідницькій роботі з біології.

Перспективними напрямками в дослідженні означеної теми можуть бути: персоналії педагогічних працівників (вчителів біології, керівників закладів освіти), які досягли значних успіхів у дослідницькій роботі з біології того часу, питання щодо ролі Інститут УКВ у методичному супроводі еколого-натуралістичної роботи, різних форм юннатівського руху, дослідництва і суспільно корисної праці учнів в аграрній сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бацура Ф. С. Метод бесіди як спосіб активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках ботаніки. Київ «Радянська школа». 1964 р.
2. Берестенко О. Позакласна і позашкільна робота з учнями. *Радянське Поділля*. № 52. 15 березня 1949 р.
3. Букшій Є. Дослідна робота юннатів. *Радянське Поділля*. № 57, 1952. 19 березня. С. 3.
4. Вказівки райпедкабінетам про організацію методичної роботи в районах і тематика методичних об'єднань і предметних комісій (початок.01.09.1949 кінець 20.12.1949. ДАХмО фонд р-4092 опис 1, справа 36. Арк. 15,16,17,41–48.

5. Вказівки районним педагогічним кабінетам про організацію методичної роботи в районах і тематика методичних об'єднань і предметних комісій ДАХМО (Держ. архів Хмельницької області) (почато 13 січня 1949р. кінець 25.квітня 1949р.). Ф.4092. Опис. 1. Справа. 27. Арк. 5,6,7,10,11,33,34.
6. Вище прапор передової мічурінської біології (з передовою «Правди»). *Радянське Поділля*. № 162. 10.08.1948. С.1.
7. Викладати біологію у світлі Мічурінської біології. *Радянське Поділля*. № 195 29.09.1948.С.1.
8. Гармасар В. Г. Трагічні сторінки в історії біології в АН УРСР.URL: <https://sofs.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/8-3.pdf> (дата звернення: 20.08.2024).
9. Гедрич Є. Пам'ятник великому вченому. *Радянське Поділля*. № 12. 17 січня 1948 р.
10. Глебова В. Рік роботи на пришкільних ділянках. *Радянське Поділля*. № 226. 13 листопада 1949 р.
11. Глебова В. *Невідкладні завдання шкільної біології*. Радянське Поділля. № 2. 3 січня 1954. С. 2.
12. *Звіт Кам'янець-Подільського інституту вдосконалення кваліфікації вчителів за 1948-49 навчальний рік*. ДАХМО: (Держ. Архів Хмельницької обл.). Ф. Р-4092, Оп.1. Спр. 34. Арк.10,11,15,16.
13. *Звіт Кам'янець-Подільського інституту удосконалення кваліфікації учителів за 1949-50 навчальний рік*. ДАХМО (Державний архів Хмельницької області) Ф. Р-4092. Опис 1. Справа 49. Арк. 7,9.
14. *Інформації і доповідні записки інституту про стан навчально-виховної роботи по окремих дисциплінах за 1948/1949 навчальний рік*. Почато 5 січня 1949р. Закінчено 26 листопада 1949р. ДАХМО Фонд 4092. Опис 1.Справа 30. Арк. 8,10,11,35.
15. Кльоц М. Шкільні гуртки. *Радянське Поділля*. № 92. 11травня 1949 р.
16. Коршевніук Т. Зміст шкільної біологічної освіти в контексті біологічної науки. *Біологія і хімія в школі*. 2015. № 1, с. 38–42
17. Лисенко М. Мічурінське вчення – основа радянської агробіології (, керівник лекторської групи обкому КП(б)У). *Радянське Поділля*. № 226. 13 листопада 1949 р.
18. Мегем О. М. Становлення і розвиток шкільної біологічної освіти в загальноосвітніх навчальних закладах України (1940-2000 рр.): автореф. дис. канд. пед наук 13.00.02 /О.М. Мегем; Нац. пед. ун-т ім М. П. Драгоманова. Київ, 2009. 19 с.
19. Мегем О. М., Кузьменко Л. О. *Тенденції розвитку шкільної біологічної освіти в загальноосвітніх навчальних закладах України (1940–2000 рр.)* Глухівський національний педагогічний університет. URL: <https://sworld.com.ua/simpoz8/83.pdf> (дата звернення 20.08.2024).
20. Мойсеєнко Р. На учбово-педагогічній виставці. *Радянське поділля*. № 146. 23.07.1948 р.
- 21 Плавильщиков М. М. Зоологія. Підручник для педагогічних училищ. Київ. Радянська школа. 1954. 228с.
22. Передову біологічну науку – в маси. *Радянське Поділля*. № 143. 29.08. № 170. 25.08.1948р, № 178. 5.09.1948 р.
23. Про земельні ділянки при початкових, семирічних і середніх школах. Постанови Ради Міністрів УРСР з питань народної освіти. Том II. Почато 12 травня. Закінчено 11 грудня 1947. *ЦДАВО України* Фонд166. Оп. 15. Спр. 240. Арк. 55
24. Радянська школа – провідник вчення Мічуріна-Вільямса-Лисенка. *Радянське Поділля*. № 226. 22 листопада 1948 р.

25. Романець О. В. *Негативний вплив лисенківщини на біологічну науку в Україні*. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/37983/06-Romanets.pdf> sequence=1 (дата звернення 20.08.2024).

26. Соловей М. В. Організаційно-методична робота Кам'янець-Подільського (з 1954 Хмельницького) обласного інституту удосконалення вчителів у другій половині 40-х рр. XX століття. *Педагогічний альманах*. Збірник наукових праць. Випуск 50. Херсон 2021, с. 278–290.

26. Стенограма обласної наради передових учителів 17-18 грудня 1949р. *ДАХМО* (Державний архів Хмельницької області). Ф. 908. Опис 2. Справа 4. Арк. 59,61,69.

REFERENCES

1. Batsura F. S. Metod besidy yak sposib aktyvizatsii piznavalnoi diialnosti uchniv na urokakh botaniky [The Method of Conversation as a Way of Activating Students' Cognitive Activity in Botany Classes]. Kyiv «Radianska shkola». 1964 r. [in Ukrainian]
2. Berestenko O. Pozaklasna i pozashkilna robota z uchniamy [Extracurricular and Out-of-school Activities with Students]. *Radianske Podillia*. No 52. 15 bereznia 1949 r. [in Ukrainian]
3. Bukshii Ye. Doslidna robota yunnativ [Research Work of Young Naturalists]. *Radianske Podillia*. No 57, 1952. 19 bereznia, s. 3. [in Ukrainian]
4. Vkazivky raipedkabinetam pro orhanizatsiiu metodychnoi roboty v raionakh i tematyka metodychnykh obiednan i predmetnykh komisii [Instructions to District Pedagogical Departments on the Organisation of Methodical Work in Districts and the Topics of Methodological Associations and Subject Commissions] (pochatok.01.09.1949 kinets 20.12.1949. DAKhmO fond r-4092 opys 1, sprava 36. Ark. 15,16,17,41-48. [in Ukrainian]
5. Vkazivky raionnym pedahohichnym kabinetam pro orhanizatsiiu methodical roboty v raionakh i tematyka methodical obiednan i predmetnykh komisii DAKhmO (Derzh. arkhiv Khmelnytskoi oblasti) [Instructions to District Pedagogical Offices on the Organisation of Methodological Work in Districts and the Topics of Methodological Associations and Subject Commissions of the SAKhR (State Archives of the Khmelnytsk Region)] (pochato 13 sichnia 1949r. kinets 25.kvitnia 1949r.). F.4092. Opys. 1. Sprava. 27. Ark. 5,6,7,10,11,33,34. [in Ukrainian]
6. Vyshche prapor peredovoi michurinskoï biolohii (z peredovoi «Pravdy») [The Flag of Advanced Michurin Biology (from the front page of «Pravda»)]. *Radianske Podillia*. No 162. 10.08.1948. S.1. [in Ukrainian]
7. Vykladaty biolohiiu u svitli Michurinskoï biolohii [To Teach Biology in the Context of Michurin's Biology]. *Radianske Podillia*. No 195 29.09.1948.S.1. [in Ukrainian]
8. Harmasar V. H. *Trahichni storinky v istorii biolohii v AN URSR* [Tragic Pages in the History of Biology in the UkrSSR Academy of Sciences].URL: <https://sofs.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/8-3.pdf> (data zvernennia: 20.08.2024). [in Ukrainian]
9. Hedrych Ye. Pamiatnyk velykomu vchenomu [Monument to the Great Scientist]. *Radianske Podillia*. No12. 17 sichnia 1948 r. [in Ukrainian]
10. Hlebova V. Rik roboty na pryshkilnykh diliankakh [A year of work on school land plots]. *Radianske Podillia*. No 226. 13 lystopada 1949 r. [in Ukrainian]
11. Hlebova V. Nevidkladni zavdannia shkilnoi biolohii [Urgent Tasks of School Biology]. *Radianske Podillia*. No 2. 3 sichnia 1954. S. 2. [in Ukrainian]
12. Zvit Kamianets-Podilskoho instytutu vdoskonalennia kvalifikatsii vchyteliv za 1948-49 navchalnyi rik [Report of the Kamianets-Podilskyi Institute for Advanced Training of Teachers for the 1948-49 academic year]. *DAKhMO: (Derzh. Arkhiv Khmelnytskoi obl.)*. F. R-4092, Op.1. Spr. 34. Ark.10,11,15,16. [in Ukrainian]
13. Zvit Kamianets-Podilskoho instytutu udoskonalennia kvalifikatsii uchyteliv za 1949-50 navchalnyi rik [Report of the Kamianets-Podilskyi Institute for Advanced Training of Teachers for

the 1949-50 academic year]. *DAKhmo* (*Derzhavnyi arkhiv Khmelnytskoi oblasti*) F. R-4092. Opys 1. Sprava 49. Ark. 7,9. [in Ukrainian]

14. Informatsii i dopovidni zapysky instytutu pro stan navchalno-vykhovnoi roboty po okremykh dystsyplinakh za 1948/1949 navchalnyi rik [Information and Reports of the Institute on the State of Educational Work in Certain Disciplines for the 1948/1949 academic year]. Pochato 5 sichnia 1949r. Zakincheno 26 lystopada 1949r. *DAKhmo* Fond 4092. Opys 1. Sprava 30. Ark. 8,10,11,35. [in Ukrainian]

15. Klots M. Shkilni hurtky [School Clubs]. *Radianske Podillia*. No 92. 11 travnia 1949 r. [in Ukrainian]

16. Korshevniuk T. Zmist shkilnoi biolohichnoi osvity v konteksti biolohichnoi nauky [The Content of School Biology Education in the Context of Biological Science]. *Biolohiia i khimiia v shkoli*. 2015. No 1. S. 38–42. [in Ukrainian]

17. Lysenko M. Michurinske vchennia – osnova radianskoi ahrobiolohii (, kerivnyk lektorskoi hrupy obkomu KP(b)U) [Michurin's Doctrine is the Basis of Soviet Agrobiolohy (Head of the Lecture Group of the Communist Party of Ukraine Regional Committee)]. *Radianske Podillia*. No 226. 13 lystopada 1949 r. [in Ukrainian]

18. Mehem O. M. Stanovlennia i rozvytok shkilnoi biolohichnoi osvity v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh Ukrainy (1940-2000 rr.) [Formation and Development of School Biological Education in General Educational Institutions of Ukraine (1940-2000)]: avtoref. dys. kand. ped nauk 13.00.02 /O.M. Mehem; Nats. ped. un-t im M. P. Drahomanova. Kyiv, 2009. 19 s. [in Ukrainian]

19. Mehem O.M., Kuzmenko L.O. *Tendentsii rozvytku shkilnoi biolohichnoi osvity v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh Ukrainy (1940–2000 rr.)* [Trends in the Development of School Biology Education in Secondary Schools of Ukraine (1940-2000)]. Hlukhivskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet. URL: <https://sworld.com.ua/simpoz8/83.pdf>(data zvernennia 20.08.2024). [in Ukrainian]

20. Moiseienko R. Na uchbovo-pedahohichnii vystavtsi [At the Educational and Pedagogical Exhibition]. *Radianske podillia*. No 146. 23.07.1948 r. [in Ukrainian]

21. Plavilshchikov M. M. *Zoolohiia* [Zopology]. Pidruchnyk dlia pedahohichnykh uchylshch. Kyiv. Radianska shkola. 1954. 228 s. [in Ukrainian]

22. Peredovu biolohichnu nauku – v masy [Advanced Biological Science - to the Masses]. *Radianske Podillia*. No 143. 29.08, No 170. 25.08.1948r., No 178. 5.09.1948 r. [in Ukrainian]

23. Pro zemelni dilianky pry pochatkovykh, seymrychnykh i serednykh shkolakh. Postanovy Rady Ministriv URSR z pytan narodnoi osvity [On Land Plots at Primary, Seven-year and Secondary Schools]. Tom II. Pochato 12 travnia. Zakincheno 11 hrudnia 1947. TsDAVO Ukrainy Fond166. Op. 15. Spr. 240. Ark. 55. [in Ukrainian]

24. Radianska shkola – providnyk vchennia Michurina-Viliamsa-Lysenka [The Soviet School is a Conductor of the Michurin-Williams-Lysenko Doctrine]. *Radianske Podillia*. No 226. 22 lystopada 1948 r. [in Ukrainian]

25. Romanets O. V. *Nehatyvnyi vplyv lysenkovshchyny na biolohichnu nauku v Ukraini* [The Negative Impact of Lysenkoism on Biological Science in Ukraine.]. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/37983/06-Romanets.pdf> sequence=1 (data zvernennia: 20.08.2024). [in Ukrainian]

26. Solovei M. V. Orhanizatsiino-metodychna robota Kamianets-Podilskoho (z 1954 Khmelnytskoho) oblasnoho instytutu udoskonalennia vchyteliv u druhii polovyni 40-kh rr. XX stolittia [Organisational and Methodical Work of the Kamianets-Podilskyi (since 1954 Khmelnytskyi) Regional Institute for Advanced Training of Teachers in the Second Half of the 1940s]. *Pedahohichniy almanakh*. Zbirnyk naukovykh prats. Vypusk 50. Kherson 2021. S. 278–290. [in Ukrainian]

27. Stenohrama oblasnoi narady peredovykh uchyteliv 17-18 hrudnia 1949 r.[Transcript of the Regional Meeting of Leading Teachers on 17-18 December 1949]. *DAKhMO (Derzhavnyi arkhiv Khmelnytskoi oblasti)*. F. 908. Opys 2. Sprava 4. Ark. 59,61,69. [in Ukrainian]

THE ACTIVITIES OF THE KAMIANETS-PODILSKY (FROM 1954 - KHMELNYTSYI) REGIONAL INSTITUTE FOR THE IMPROVEMENT OF TEACHER QUALIFICATIONS IN THE RESTRUCTURING OF BIOLOGY TEACHING IN THE SECOND HALF OF THE 40s - BEGINNING OF THE 50s OF THE 20th CENTURY

Mykola Solovei

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Management and Educational
Technologies Department of the Anatoly Nazarenko Khmelnytskyi Regional
Institute of Postgraduate Pedagogical Education,
Khmelnyskyi, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5520-7111
e-mail: nikolosolovey@gmail.com

Abstract. Based on the analysis of archival documents, the article reveals the main vectors of the organizational and methodical work of the Institute for Improving the Qualifications of Teachers on the restructuring of biology teaching in accordance with the decision of the National Academy of Sciences of Ukraine (August 1948). Active activities on changes in the teaching of natural science and biology, as well as educational programs, textbooks, training and improvement of teachers' qualifications, have begun. The Kamianets-Podilskyi Institute for Improving the Qualifications of Teachers held meetings with heads of pedagogical offices, school principals, as well as seminars for natural science and biology teachers of primary, seventh-grade, and secondary schools. The employees of the Institute continued to systematically provide consultations, helped to adjust programs, developed methodical recommendations and guidelines for the bush methodical associations of subject commissions of biology teachers. Changes were implemented in the teaching of natural science and biology. Changes were implemented in the teaching of natural science and biology. For this purpose, traditional forms of work (meetings, seminars, methodical associations), the newspaper «Soviet Podillya», other mass media, pedagogical and agricultural exhibitions were used.

Keywords: institute for improvement of teachers' qualifications, VASGNIL session, «Weismanism-morganism», «Michurin biology», school land plots, pedagogical experience, pedagogical exhibition.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2024 р.